

SVEDOČANSTVA O STAROSLOVENAČKOJ HIRURŠKOJ DELATNOSTI

Pe'er EORISOV

Pre hiljadu godina Slovenci su boravili na teritoriji koja se već u ona vremena zvala Slovenija (Sclaninia). Bila je prostranija nego što je danas. U 9. stoleću obuhvatala je Karantaniju i susedne pokrajine (Panoniju i teritoriju između Aniže, Dunava, Bečke šume i štajerske granice). Karantanija je obuhvatala nekadašnju Kranjsku, Korušku i veći deo Štajerske, istočni deo Tirolske i jugoistočnu stranu Donje Austrije (7).

Za vreme Karla Velikog karantanski Slovenci došli su 788. god. pod vlast Frankovaca. Iako je u početku stranac dozvolio njihove domaće knježeve i vojvode, mnogo Slovenaca je izgubilo svoju slobodu i imetak.

Karantanija je imala u 9. stoleću malo stanovnika; planinski predeli po severnoj Štajerskoj i Koruškoj bili su slabo naseljeni, slično je bilo i na Kranjskem i Kočevskem. Pošto je zemlja bila državno vlasništvo, njome su frankovski vladari po svojoj volji raspolagali. Naseljavali su Nemce koji su potiskivali Slovence. Mnogo zemlje je dobila Solnograška nadbiskupija, čiji nadbiskup Arno je imao velik udeo pri širenju hrišćanstva u Karantaniji.

Nepobitni dokazi koji svedoče da su na teritoriji današnje Slovenije delovali u hirurškoj umetnosti vešti ranari dosežu rani srednji vek. Slovenci su imali svoje ranare koji su bili čuveni kao iskusni. O tome svedoče neki nalazi. Očuvano je kraće pismo koje je oko 802. godine pisao solnograški nadbiskup Arno nepoznatom plemiću. Molio ga je da mu hitno pošalje »onog jevrejskog ili slovenskog lečnika« (»illum medicum Iudaicum, vel Sclavianiscum«) kojeg mu je plemić nekom prilikom preporučio. Lekar bi trebalo da dođe s nosiocem pisma. Nadbiskup je bio spreman da bogato nagradi tu uslužnost.

Ime lečnika pismo ne spominje, niti govori čemu ga je nadbiskup tako hitno trebao, ali nepobitno svedoči da su u to vreme u našim krajevima, pored stranih (Jevreji, Italijani) delovali i slovenački lečnici. Bez dileme je da je bila većina njih izučena u ranarskoj veštini u takvoj meri da su bili u svojoj veštini daleko iznad proseka.

Iz pisma, gde nedostaje datum, na žalost se ne može pročitati da li je bila u pitanju osoba slovenačkog ili jevrejskog porekla, ili dve posve raz-

ličite osobe. Svakako je to, međutim, prvi pisani i poznati medikohistorični dokument u Sloveniji koji svedoči o slovenačkim ranarima iz 9. stoleća.

Među brojnim kazusima su svedoci kosti koje su otkrili naši arheolozi u staroslovenačkim grobovima posle drugog svetskog rata.

Većina kostura u grobovima bila je položena u karakterističnu pozu na leđa; neki s rukama uz telo, ili s rukama prekrštenim na truhu, a neki samo s jednom rukom uz telo i s drugom savijenom u laktu i položenom na truh. Grobovi su bili po pravilu usmereni prema istoku (6, 8). Takva je bila npr. staroslovenačka nekropola koju su iskopali kod Kranja (11) u dva otkopa 1964—65. i 1960—70. godine.

Arheološki nalaz tom prilikom otkriven pripada razdoblju Ketlaške kulture (9—12. stoleće); ta je obuhvatala nekadašnju Kranjsku, Korušku i deo Primorske.

Za istoričara medicine su vanredno zanimljivi nalazi i iz drugih staroslovenačkih nekropola. Na lubanjama (10) koje su našli mogu se srazmerno često razabrati tragovi posekotina koje su verovatno bile posledica udaraca mačem ili sekirom. Na kalvarijama se mogu primetiti mnoge frakture i ubedljivi simptomi posttraumatskog kalusa. Na dvema kalvarijama (1, 6) iz grobova ptujske nekropole (10—11. stoleće) koje su otkopavali u dve etape (1946. i 1947) i gde su lubanje označene brojevima 162 i 261 mogu se npr. lako uočiti uzdužni kalusi. Povređene osobe su očigledno preživele tešku povredu glave.

Kod lubanje koja pripada 9. ili 10. stoleću povređen je levi supraorbitalni rub nekim ostrim alatom ili oružjem.

Arheolozi su otkrili kostur 1949. godine kod iskopavanja na Bledu (2, 10). Kazus je obeležen šifrom »Bled 1949« i ima broj 283. Slučaj je zanimljiv zbog posekotine koja ide dosta duboko u orbitu, međutim, sanirani rubovi govore za to da je povređeni povredu preživeo, iako bi udarac mogao biti smrtan. No, on je ostao slep na jedno oko.

Traumatske povrede na lubanjama odraslih muškaraca svedoče o tome da su nastale najverovatnije u borbama s neprijateljem. Frakture duguljastih kosti pripadaju takođe vojnoj traumatologiji; ne isključuje se mogućnost da su nastale pri radu ili za vreme zabave. Poslednju pretpostavku mogu potvrditi brojne frakture koje se mogu otkriti prvenstveno na kosturima dece.

Frakture iz staroslovenačkih nekropola bile su identifikovane i na drugim kostima: na klavikulama, rebrima, femuralnoj kosti i ulni. Frakture duguljastih kostiju su obično svugde dobro zarasle, osim frakture na femuralnom vratu (4).

U muške osobe koja nosi broj 111, a pripada kosturu koji su arheolozi otkrili na Blejskom otoku (2), gde su otkopi trajali četiri godine (1962—1965), dobro su sačuvana oba femura. Usled frakture je levi femur znatno kraći i takođe iskrivljen.

Paleopatološke studije na kostima svedoče da su naši preci izvršno lečili prelome kostiju — osim onih gde je bila potrebna izdašna ekstenzija. Staroslovenački ranari su bili, svakako, vešti u imobilizaciji, što potvrđuje npr. leva ulna (1), gde slom ne bi dobro zarastao da fiksaciju nije izvela vešta ruka. Ulna spada među kosti kostura koji je označen brojem 32; kostur je iz 9. stoleća, iskopan je 1950. godine u nekropoli Turnišče kod Ptuja.

Očigledna je činjenica da ranari iz 9. i 10. stoleća još nisu imali dovoljno iskustva pri lečenju preloma na femuralnom vratu, kako bi sprečili nezostavno skraćenje ekstremiteta i time trajnu oduzetost povređenoga.

U nekim listinama (5) 1194. godine spominje se Friderik, prvi štajerski vojvoda iz roda Babenberžanovih, koji je slomio femur na dan sv. Štefana, kada je pri viteškim igrama u Gracu nezretno pao s konja koji je skliznuo po ledenom tlu. Hirurzi su vojvodi hitno amputirali nogu, jer u ono vreme nisu znali šta drugo da rade. Posle operacije, koju je vitez hrabro podneo, brzo je nastala sepsa i nesretni vitez je za nekoliko sati umro.

O celjskom lekaru prvi izveštaj* datira godine 1421. Spominje ga u vezi s nekim neprijatnim doživljajem, što je imalo političke posledice. U Celje je naime doputovao brižinsko-tridentinski biskup Herman, vanbračni sin grofa Hermana II Celjskog, koji je ubrzo posle dolaska iznenada preminuo. Kao uzrok smrti se navodi ingvinalna hernija koja se inkarcirala. U izveštaju se tvrdi da je biskupa pregledao neki lekar koji ga više nije mogao spasiti. Drugi izvori (9) tvrde suprotno, da se biskup dao operisati hirurgu, operaciju nije mogao podneti. Lme hirurga ostalo je nepoznato.

U srednjem veku su bili slovenački ranari traženi i izvan granica nekadašnje Kranjske; to svedoči da se svugde osećalo pomanjkanje te vrste znanstva i da su kranjski ranari bili na dobrom glasu. U vezi s tim spominjemo Ljubljana Tomaža, sina Ivana, koji je bio dugo godina opštinski hirurg na Rijeci. Ranar Tomaž je 1443. godine sklopio ugovor (3) s reškim gradskim većem, gde se obavezao da će kao hirurg s godišnjom platom od 100 libera službovati u gradu. U ugovoru je bilo posebno naglašeno da su se morali svi reški bolesnici lečiti kod njega, iako Tomaž nije bio pravi ranar, već samo berberin (barbitonsor). Dok je obavljao na Rijeci službu opštinskog hirurga (1444—1448) sklapao je posebne ugovore s bolesnicima koji su dolazili iz udaljenih primorskih krajeva. Za pregled su mu bolesnici plaćali po 15 dukata.

Iskustva staroslovenačkih ranara bila su u skladu sa savremenim nivoom opšteg hirurškog znanja, s razvojem operativne tehnike i sa stručnom osposobljenošću pojedinaca. Uspehi lečenja nisu zaostajali za onima koje su imali ranari u germanskim i romanskim zemljama.

*) Taj zapis spominje Franc Kos (7), gde u primedbi kaže da je većina zbirke nestala (iz koje je bilo uzeto pomenuto pismo) u prvim godinama 9. stoleća; mnogo stranica je bilo ispisano oko 802. godine. Kos pretpostavlja da je cela zbirka u to vreme sastavljena.

Literatura

1. Dolinar Z.: Antropološka obdelava nekropole Turnišče pri Ptuj. SAZU. Arheološki vestnik. Razprave III, Ljubljana 1953, p. 273; — 2. Filipič J.: Okostja z Blejskega otoka, izkopana v letih 1962. do 1965. Diplomsko delo. Ljubljana 1971, p. 5; — 3. Grmek M. D.: Srednjeveški ugovori o liječenju s hrvatskog područja. Iz hrvatske medicinske prošlosti. Spomen knjiga Zbora liječnika Hrvatske. Zagreb 1954, p. 153; — 4. Grmek M. D. Zdravstvene prilike i medicina slavenskih naroda u najranije doba njihove povijesti. JAZU. Zagreb 1966, p. 45; — 5. Gruden J.: Zgodovina slovenskega naroda. Družba sv. Mohorije. Celje 1910, p. 196; — 6. Ivaniček F.: Staroslovenska nekropola v Ptuj. Ljubljana 1951, p. 111; — 7. Kos F.: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Leonova družba. Ljubljana 1906, Knj. 2, p. X., 9; — 8. Niderle L.: Byt i kultura drevnih Slavan. Plamja. Praha 1924, p. 74; — 9. Orožen J.: Zgodovina celjske bolnišnice. Poslanstvo slovenskega zdravnika. Slov. matica. Ljubljana 1964, p. 317; — 10. Škerlj B.: Srednjeveška okostja z Bleda izkopana 1949. SAZU. Razprave III. Ljubljana 1953, p. 313; — 11. Valič A.: Arheološke najdbe v Kranju in okolici od leta 1960. do 1970. Kranjski zbornik. Kranj 1970, p. 6.

ANNALS OF THE SLAVENIC SURGICAL ACTIVITY

Petar BORISOV

There are more evidence on the activity of healers in the Middle Ages on the territory of today's Slovenia.

The most convincing evidence are the cured fractures of bones and skull. The material, which is the topic of discussion, is based upon the archeological discoveries of the dig up tombs in the surroundings of Kranj, Ptuj and Bled. The rest of evidence are written sources: a letter written by Solnograd archbishop from the year 802, the report on death of Friderik Babenberžan from 1149, the report on death of Trident's archbishop Herman in Celje from 1490, and a working contract from the year 1443 signed by the community surgeon Tomaž and Res town council. The author is quite conscious of data deficiency, but even these available data show us the activity of healers in our regions in the time long ago their activity was exactly defined by guild's statutes.

VARIOLA U JUGOSLOVENSKIM ZEMLJAMA (S POSEBNIM OSVRTOM NA ANTIVARIOLIČNU BORBU U VOJVODINI)

Dušan MIŠKOV

Istorija variole je jedan od najinteresantnijih delova istorije medicine. Variola je tokom poslednjih vekova čvrsto srasla sa sudbinom čovečanstva, izazvala velike epidemije s visokim letalitetom, ostavljala iza sebe pustoš, iznakažena lica, a često slepilo i potpuni invaliditet. U isto vreme variola je i podstakla naučnoistraživački duh, pa su se uglavnom najveće tekovine medicine rodile baš zahvaljujući ispitivanju variole i traženju načina da se ljudi od nje zaštite. Na zaštiti protiv variole razvila se jedna nova nauka u medicini — imunologija — koja je do danas dala neprocenjive rezultate u razvoju medicinske nauke.

Znamo da je variola krenula iz svoje prapostojbine Kine oko 3000. godine pre naše ere i postepeno do našeg vremenskog računanja došla na prag Mediterana, u Mezopotamiju. Stari antički pisci: Hipokrat, Plinije, Tukidit i drugi nisu nam ostavili tačne podatke iz kojih bi se moglo zaključiti da je ona bila trajna u starom veku na teritoriji Evrope. Prvi pisani spomenici su iz vremena abisinsko-arapskih ratova, pa se od tada naovamo kroz celokupnu medicinsku literaturu srećemo stalno sa ovom bolešću.

Dugo se verovalo da je variola preko Španije, arapskim osvajanjem, došla u Evropu. Voltaire je napisao da je Muhamed darovao Evropi variolu, a Kolombo sifilis. Danas znamo da bar prva pretpostavka nije tačna i da je Marko Aurelije Antonin zvani »filozof« ratovao protiv Parta u Mezopotamiji, pa je njegova vojska, vraćajući se kući, donela u Rimsku imperiju »variolu« koja je opisana od Galena kao Antoninova kuga. Od 160. do 178. vladala je Rimskom imperijom, te znamo da je zahvatila i obale našeg Jadranskog mora i ostavila iza sebe pustoš (4, 7, 10, 34 i 43).

Galenu je tačno opisao ovo oboljenje, iako mu nije dao ime. Galen opisuje ovo oboljenje kao novu pojavu koja se dotle nije javljala u Rimskoj imperiji. Na osnovu, za ono vreme, tačnih opisa kliničke slike, a i iz drugih podataka može se zaključiti da se radilo o varioli. Za ovu epidemiju napisao je još da je bila »longa et diuturna«. Izgleda da su se i Evropa i naše zemlje prvi put tada susrele s ovom bolešću. Docnije nemamo sigurnih podataka, jer smrću Marka Antonija od ove bolesti oko 180. godine naše ere prestaju sve vesti o ovom oboljenju. Iz epidemiologije varirole znamo da ona, kada zahvati izvesnu teritoriju, stalno je na njoj prisutna i pojavljuje se kao endemsko oboljenje s manjim ili većim egzacerbacijama u vidu težih i